

forkert genrebestemmelse. Således illustrerer artiklen bogens pointe, at genre-spørgsmålet er vigtigt for forståelsen af Johannesevangeliet.

Endelig skal redaktørens eget bidrag om genkendelsesscener og reciprok epistemologi fremhæves. Det er en spændende udlægning af et centralt johannæisk tema, nemlig genkendelsen (eller anerkendelsen) og den gensidige iboen mellem den johannæiske Jesus og de menneskelige aktører. Kasper Bro Larsen viser, hvordan Johannesevangeliet bruger en antik litterær mikrogenre til at præsentere sin egen teologiske fortolkning af forholdet mellem Gud og mennesker.

Inden for genren konferencebind er denne bog væsentligt mere vellykket, end man ofte ser. Den giver en samlet overblik over en nyere forskningsretning og leverer selvstændige teoretiske og praktiske bidrag til dens udvikling.

Jesper Tang Nielsen

Benjamin G. Wright III

The Letter of Aristeas. 'Aristeas to Philocrates' or 'On the Translation of the Law of the Jews'. Commentaries on Early Jewish Literature. Berlin: de Gruyter 2015. XII + 501 s. Euro 119,95.

Pseudepigraphen Aristeasbrevet har i nyere forskning oplevet en vis rehabilitering, bl.a. gennem Sylvie Honigmans undersøgelse, *The Septuagint and Homeric Scholarship in Alexandria: A Study of the Narrative of the Letter of Aristeas* fra 2003. Det betyder ikke, at der fæstes større lid til de vidtløftige detaljer i denne fortælling om tilblivelsen af den græske oversættelse af Pentateuken, men at den tages mere alvorligt som udtryk for sin tids historieskrivning. Skriftet kan således sammenlignes med Lukasskrifterne, der i lighed med Aristeasbrevet kalder sig selv en *διήγησις*, en beretning. Så det, der først i 1300-tallet blev kaldt et brev, skulle hellere hedde Aristeas' Bog. For denne forfatter skriver historie, som man gjorde det i den periode.

Så selv om meget i skriftet er fantasifuld og stærkt tendentios udfyldning af "huller", er der måske grund til at regne med, at denne Pentateukoversættelse faktisk blev til i første halvdel af 200-tallet f.Kr., og at der var en slags forbindelse med det berømte bibliotek og dermed længere ude med kongen, Ptolemæus 2. Filadelfos. Initiativet må dog formodes at have ligget hos alexandrinske jøder, der også har udført arbejdet, som i første omgang har været tænkt som en forståelseshjælp til den hebraiske tekst. Men omkring 100 år senere opstod et behov for at give den status af ligeværdig med den hebraiske tekst, hvorfor forfatteren tildigter, dels at kong Ptolemæus stod umiddelbart bag, dels at den blev til i samarbejde med ypperstepræsten, der også sendte oversættere fra hjemlandet, dels endelig at det skete efter tidens fornemste editionsprincipper, som netop havde hjemsted i

Alexandria. Med andre ord: Den græske Pentateuk var også at regne for et stykke fornem græsk litteratur.

Det er denne beretning, som hermed har fået sin første egentlige kommentar. Før har der kun foreligget mere eller mindre udførligt kommenterede oversættelser som fx herhjemme Johannes Munks fra 1963 i *De Gammeltestamentlige Pseudepigrapher*. Wright har forberedt sin kommentar gennem mere end et dusin større og mindre afhandlinger. Den er opbygget traditionelt med en udførlig indledning om de forskellige overordnede spørgsmål som historisk værdi, titel, forfatter, tilblivelsestid, tekstkritik, integritet af kilderne, genre, forholdet til anden jødisk litteratur samt intenderet publikum og formål. Efter en omfattende bibliografi følger så kommentardelen, hvor en oversættelse følges af først "Textual Notes", hvis udgangspunkt er André Pelletiers kritiske tekst i *Source Chrétienne* fra 1962, "General Comment", der drøfter indholdet, samt endelig "Notes", der tager enkelte ord og udtryk under behandling. Hele vejen igennem får læseren et udførligt indblik i den aktuelle forskningsstand med en udførlig og sober afvejning af de forskellige forståelsesmuligheder og fortolkningsforslag.

Vi konfronteres nu i skriftet med en fiktiv ikke-jøde, der næsten ikke kan få armene ned i sin begejstring for jødedommen, rigtig nok i en stærkt helleniseret udgave, en begejstring der må deles af enhver oplyst ikke-jøde. Således møder vi en ypperstepræst, der udlægger spiseforskrifterne, så de kommer til at handle om ren etik, hvad der tilmed var sigtet fra lovgiverens side. Således bliver den rigtige jøde også den fineste græker. Det apologetiske sigte er ikke til at tage fejl af, men det er først og fremmest rettet indadtil, mod forfatterens jødiske landsmænd, der ikke skulle lade sig overvælde af en øjensynlig overlegen hellenistisk kultur.

Wright har leveret et fornemt arbejde, der vil være til stor hjælp for den, der ønsker at trænge dybere ind i Aristebasbrevet som en af de vigtigste kilder til alexandrinsk jødedom i 100-tallet f.Kr.

Mogens Müller

Andreas Stegmann

Luthers Auffassung vom christlichen Leben. Beiträge zur historischen Theologie 175. Tübingen: Mohr Siebeck 2014. XI, 549 s. 124 €.

Andreas Stegmann, kirkehistorisk privatdocent ved Humboldt-universitetet i Berlin, habiliterede sig i 2011 med en afhandling om Martin Luthers etik. Det er der kommet en stor bog ud af, som er optaget i den prestigefyldte Tübingenserier *Beiträge zur historischen Theologie*. Nærværende bog er imidlertid kun den ene del af habilitationsskriftet; den anden del, en forskningshistorisk oversigt og en omfattende bibliografi, er udgivet som en knap 150 sider lang artikel i *Lutherjahrbuch* 2012. Hele undersøgelsen omfatter altså omkring 750 sider.